

Erken Osmanlı Devletinde Kadınların Mimari Alandaki Hamiliği (1299–1512)

*Architectural Patronage Of
Women In Early Ottoman Era
(1299–1512)*

Ayşe (Çıkla) Bölükbaşı *

This article examines architectural patronage of women through changing economic, social, political balances and gender relations. Changing conditions highlighted prominence of non-royal women in various origin, in different periods. Also these changes influenced the internal dynamics of the Ottoman dynastic household, thus architectural patronage of royal women. Various features of buildings - type, location, physical appearance, offerings, should not be considered only as a result of these changing happenings, but also of patronesses' wealth and particularly possibilities offered to women. In general, women's architectural practices were generally composed of modest buildings in early Ottoman era. However one could claim a visible progress- particularly with their complexes at the time of Bayezid II. through their architectural patronage.

* İ.T.Ü. Doktora Öğrencisi

Osmanlı Devleti patrimonyal bir devlet olarak patronaj** ilişkilerinin toplumsal ilişkilerin önemli bir boyutunu oluşturduğu bir sisteme sahipti.¹ Patron²- yandaş ilişkilerinin varlığı birçok alanda görüldüğü gibi mimari girişimlerde de görülmekteydi. Devlet, hanedan üyelerinin nüfuz alanı gibi görüldüğünden öncelikle onların böyle mimari girişimlerde bulunmaları çok doğal bir durumdu. Bu makalenin konusunu oluşturan Osmanlı Devlet'inin kuruluşundan II. Bayezid devrinin sona erdiği 1512 yılına kadar geçen sürede hanedan mensubu kadınların önde gelen banîyeler olması bunu doğrulamaktadır. Öte yandan hanedan mensubu olmayan kadınlar ise ait oldukları farklı sosyal grupların, patrimonyal ilişkiler ağının en tepesinde bulunan padişahlarla yakın ilişkileri neticesinde mimari alanda kendilerini göstermişlerdir.

Erken Osmanlı'da (1299–1512) erkeklerin mimari girişimleri farklı çalışmalarda ortaya konmuşsa da kadınlarınkinden çok sınırlı miktarda bahsedilmiş hatta hiç yokmuşçasına çoğu zaman yer verilmemiştir. Oysa patrimonyal bir devlet olan Osmanlı'da hamilik meselesi sadece erkekler için değil, kadınlar için de önem arz eder. Bu çalışmada kadın hamiliği meselesi, erkek hamiliğine karşıt ya da benzer yönleriyle sorgulanarak patronaj meselesi tümüyle açığa çıkarılmış olacaktır. Böylece erken Osmanlı'da kuruluştan imparatorluğa geçiş sürecinde kadınların mimari alandaki hamiliği toplumsal cinsiyet meselesi bağlamında da değerlendirilmiş olacaktır.³

* 10.04.2006

** Patronaj kelimesinin yerine hemen hemen aynı anlama gelen hamilik kelimesi ilerleyen kısımlarda kullanılacaktır.

¹ Patronaj eşit olmayanlar (önderler / patronlarıyla yandaşlar / izleyiciler arasındaki kişisel ilişkilere dayanan bir siyasal sistemdir. İki grup arasında karşılıklı bir alışveriş söz konusudur. Patronların sunduğu himaye, konukseverlik, iş sağlama gibi imkânlarla karşılık yandaşları da sadakat, boyun eğme, hürmetkâr bir dil kullanma gibi daha çok simgesel yollarla desteklerini ve saygılarını gösterirler. Peter Burke. Tarih ve Toplumsal Kuram (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994), s.70

² Metnin ilerleyen kısımlarında patron kelimesinin yerine banîye kelimesi kullanılacaktır.

³ Bu çalışmanın kapsadığı dönem içerisindeki kadın banîyelerle ilgili değerlendirmeler, temel olarak bu kadınlar adına düzenlenen vakfiyeler, yayınlanmış birincil belgeler ve bu hanımların binalarından bahseden ikincil kaynaklar kullanılarak hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın hamilik ve kadın boyutunun dışında diğer bir özelliği ise erken dönem yani 1299-1512 yılları arasını kapsamasıdır. Günümüz Osmanlı tarih yazınında, çoğunlukla Kanuni Sultan Süleyman dönemi kadın banîyeleri öne çıkartılmaktadır. Oysaki Osmanlı Devlet'inde kadınların mimari girişimlerine çok daha önceleri tanık olmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki ihtişama sahip olmasa bile Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde yaşayan kadınlar da önemli binalar yaptırmışlardır.

Bu mimari girişimlerin büyük bir kısmı tek kubbeli camilerden oluşmaktadır. Kadınların yaptırdıkları binalardan gösterişli bir külliye görüntüsü sergileyenlerin ilkleri ise, Osmanlı Devlet'inin kuruluşundan iki asır sonra, II. Bayezid döneminde, Osmanlı tahtı varislerinin anneleri tarafından inşa ettirilmiştir. Ancak bu külliyeler bile hanedan ailesinin erkeklerinin yaptırdığı külliyelerle karşılaştırıldığında mütevazı sayılabilecek bir görünüm teşkil etmektedir. Öte yandan Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren kadınların inşasını üstlendiği binalar incelendiğinde tek binalar veya küçük külliyelerden II. Bayezid dönemindeki gösterişli külliyelere geçilmesi Kanuni Sultan Süleyman devrindeki kadınların hamiliğinin hazırlayıcısı olması anlamında önemli bir aşamadır.

Bu kadın banîyelerin toplumun hangi sosyal tabakalarından olduğu, ait oldukları bu sosyal tabakaların o dönem için ne ifade ettiği, ne tür binaları nerelerde (kentlerde mi? köylerde mi? yeni fethedilmiş yerlerde mi? Osmanlı kurumlarıyla donanmış yerlerde mi? sözgelimi kent içindeyse kent içinde nerede? sur içinde mi dışında mı? kentin merkezinde mi kıyısında mı? vs.) ve niçin inşa ettirdikleri, inşasını üstlendikleri kurumların kimlerin ihtiyaçlarını nasıl karşıladığı gibi sorular etrafında kadınların mimari alandaki hamiliği değerlendirilecektir.

Bu tür sorular temel olarak siyasal, sosyal, ekonomik değişimlerin erken Osmanlı kadınlarının mimari girişimlerini nasıl şekillendirdiği ve toplumsal cinsiyet meselesi etrafında değerlendirilecektir. Değişen siyasi,

sosyal, ekonomik dengeler hanedan mensubu olmayan farklı kökenli kadın banîyelerin öne çıkmasını sağlarken, Osmanlı hanedanı içindeki dinamiklerin değişmesine yol açarak hanedan mensubu kadınların da mimari girişimlerini etkilemiştir.

Ayrıca, toplumsal cinsiyet bağlamında kadınların mimari hamiliğinde kendi tercihleri ve onlara sunulan imkânlar da etkili olmuştur. Osmanlı toplumundaki kadın erkek arasındaki ilişkiler kadınların mimari alandaki hamiliğini kısmen binaların türü açısından, önemli ölçüde binaların yeri açısından etkilemiştir. Eğitimde merkezileştirme faaliyetlerinin sonucu olarak medrese binaların sayısının hızla yükseldiği II. Mehmet (1451-1481) döneminde kadınların bu türde yaptırdığı hiçbir binanın olmaması ve hepsinin erkekler tarafından inşa ettirilmesi onlara sunulan imkânların kısıtlı olduğunun göstergesi olabilir. Kadınlar mimari girişimlerini ya kendi tercihleri ya da kendilerine verilen imkânlar neticesinde fethedilen yerlerin siyasi, sosyal, ekonomik ağ örgüsünün oluşturulmasından sonra başlatmışlardır. Oysa erkekler binalarını Osmanlı niteliği kazanmış yerlerde yaptırdıkları gibi yeni fethedilen yerlerde de inşa ettirmişlerdir.

Hanedan Mensubu Kadınların Mimari Hamiliği

Hanedan mensubu kadınlardan padişah anneleri, Osmanlı Devletinin ilk zamanlarından itibaren mimari girişimleriyle öne çıkmışlardır. Osmanlı padişahlarının anneleri bu binaların bir kısmının inşasını kendileri üstlenirken bir kısmı da onlar adına tahta geçmiş oğulları tarafından bina ettirilmiştir. Bu gelenek Osmanlıların çok erken yıllarında, I. Murat'ın Nilüfer Hatun adına yaptırdığı İznik' teki imaretle başlatılmış ve sonraki yıllarda da devam ettirilmiştir.⁴

⁴ Nilüfer Hatun'dan sonra Yıldırım Bayezid' in annesi Gülçiçek Hatun'un Bursa'daki imaretini, medresesini, Çelebi Mehmet'in annesi Devlet Hatun'un Merzifon'daki zaviyesini, II. Bayezid'in annesi Gülbahar Hatun'un İstanbul'daki camisini, Tokat'taki cami, medrese ve imareten oluşan külliyesini, Tokat Sorkuoğlanı'ndaki camisini bu dönemdeki padişah annelerinin yapıları içinde

Osmanlı hanedanı içinde değişen dinamikler II. Bayezid döneminde (1481-1512) tahta geçemeyen şehzade annelerinin de önemli mimari girişimlerde bulunmasını sağlamıştır. Bunların muazzam külliyesiyle bilinenleri II. Bayezid'in şehzadelerinden Sultan Ahmet'in annesi Bülbül Hatun, Şehinşah'ın annesi Hüsnüşah Hatun ve Alemşah'ın annesi Gülruh Sultan'dır.⁵ sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan güçlü valide sultanların habercileri gibidir. 16. yüzyılda Osmanlı hanedanı içinde değişen dinamikler var olan rolleri başka düzeylere getirdiyse de -mesela padişah kızlarının devletin ileri gelenleri ile evlenme yoluyla elde ettikleri statü-⁶ Osmanlı tahtı varislerinin annesi olma rolü giderek önemini arttırmıştır. Hanedana mensup kadınların üstlendiği rollerin hiçbiri valide sultanlarla boy ölçüşemeyecektir.

Bina yaptıran şehzade annelerini ortak noktada birleştiren, ister oğulları taht mücadelesinde başarılı olmuş olsun, ister başarısız olmuş olsun, Müslüman kökenli olmayışlarıdır. Genellikle komşu Müslüman devletlerin kızları olan Müslüman eşlerin ne çocuk sahibi olmalarına ne de kendilerini kamusal alanda görünür kılan mimari girişimlerde bulunmalarına izin verilmezdi.⁷ Bunun tek istisnası II. Mehmet'in eşi Sitti Hatun'dur. Edirne'de saray bahçesinde inşa ettirdiği cami kamusal alanda olmadığından izin verildiği düşünülse de, İznik' deki Eşrefzade

sayabiliriz. Bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, (İstanbul: Baha Matbaası,1966), Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde ÇelebiMehmet ve II. Sultan Murat Devri*,(İstanbul: Baha Matbaası, 1966), Godfrey Goodwin, *The Ottoman Architecture*,(New-York: Thames&Hudson, 1987), Aptullah Kuran, *Early Ottoman Architecture* (Chicago: University of Chicago Press, 1968), *Türkiye'de Vakıflar ve Abideler ve EskiEserler III,IV* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983), M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1980), İhsan Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim Devri:1481-1520* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1983). Bu ikincil kaynaklar dışında birincil kaynak olarak, bkz. Gülçiçek Hatun'un vakfiyesi - VGMA- 590, Devlet Hatun'un vakfiyesi - VGMA-746

⁵ Bu isimlerden sonuncusunun mimari girişimleri I. Selim döneminde (1512-1520) gerçekleşmiştir.

⁶ Leslie P. Peirce.The Imperial Harem; Women and Sovereignty in the Otoman Empire (New York, Oxford:Oxford University Press,1993), s.230

⁷ age, s.40

dergâhına yaptığı vakıfların tamamen özel bir girişim olduğu düşünülemez.

Osmanlı padişahlarının kızları, hatta onların kızları⁸ da padişah anneleri gibi Osmanlı Devlet'inin kuruluş yıllarından itibaren başlayan mimari alandaki faaliyetlerini sonraki yıllarda da arttırarak sürdürmüşlerdir. Padişah kızlarının önde gelen devlet adamlarıyla evlilikleri onların mimari girişimlerini güçlendirmiştir.⁹ Padişahlar giderek damatlarını daha güçlü paşalar arasından seçmiştir. II. Bayezid babasının döneminde görülmeyen bir şekilde, kızlarını vezirlerle de evlendirmiştir. Ancak bu noktada karşımıza ilginç bir durum çıkmaktadır. II. Bayezid devrinde vezirlerle evlenen padişah kızları mimari girişimlerde bulunmamışlardır. Mimari girişimlerde bulunanlar daha alt rütbeli devlet adamlarıyla evli olan padişah kızlarıdır. Bayezid döneminden sonra bu durum değişmiştir. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde nüfuzlu vezirlerle evlenen padişah kızları sahip oldukları iktidarı yansıtan binaları diledikleri gibi yaptırmışlardır. Bu binalar onların sadece padişah kızları olarak taşıdıkları gücü değil, aynı zamanda vezir kadınları olarak sahip oldukları gücü de yansıtıyordu.¹⁰

Serez Sancakbeyi Ferhat Bey ile ilk evliliğini ve Gedik Ahmet Paşazade Mehmet Bey ile de

ikinci evliliğini¹¹ yapan II. Bayezid'in kızı Selçuk Hatun'un durumu bizim için çarpıcı bir örnek teşkil eder. Selçuk Hatun Serez'de vakfettiği mülklerle bir medrese inşa ettirmiş ve artakalan mülklerden bir zaviye kurulmasını istemiştir. Bu girişimlerin kadınların mimari girişimlerinin çok kısıtlı miktarda görüldüğü Balkanlar'da yer alması bu kadının farklı statüsünü ortaya koymaktadır. Ayrıca kadınların mimari girişimleri incelendiğinde sadece sayılı birkaç hatunun binaları arasında görülen medrese türündeki binalardan birinin de bu kadın tarafından yaptırılmış olması eşlerinden birinin ona sağladığı konumu göstermektedir.¹²

Hanedanla kan bağı ya da evlilik bağı olmamasına rağmen, saray mensubu olan kadın bânîyelere değinilmemesi kaçınılmazdır. Bazı padişah annelerinin zamansız ölümleri, padişah ile kandaş olmayan ama onun yakın ilişki içerisinde bulunduğu kadınları kamusal alanda inşa ettirdikleri kurumlarla ön plana çıkarmıştır. Sultan I. Mehmet Çelebi ve II. Mehmet'in dâyeleri (sütanne) ve muhtemelen II. Bayezid devrinde yaşamış Asude Hatun olarak da bilinen Kethüda Hatun padişahların annelerinin zamansız ölümleri sebebiyle padişah annesi olmanın ayrıcalıklarına ve statüsüne kısmen sahip olmuşlardır.¹³

II. Mehmet'in dayesi diğerlerine göre daha ayrı bir yere sahipti. Bu hatunun varlıklı bir kadın olduğu çoğu kez kaynaklarda bahsedilmiş ve vurgulanmış bir husustur.¹⁴ Bu açıdan bakıldığında onun diğerlerine nazaran daha fazla sayıdaki mimari girişimini açıklamak daha kolaydır. I. Mehmet'in sütannesinin sadece bir mescidi, II. Bayezid devrinde yaşamış kethüda hatunun ise İstanbul'un farklı mahallelerinde bir mektebi, hamamı ve türbesi bulunmaktayken, (Şekil 3) II. Mehmet'in sütanesi bunlardan

⁸ Padişah kızlarından yaptırdıkları binalarıyla öne çıkan, I. Murat'ın kızı, Karamanoğlu Alaaddin Bey'in hanımı Melek Hatun, Çelebi Mehmed'in kızı, Selçuk Hatun, (bu hanımın kızı Hatice Hatun), II. Bayezid'in kızı Ayşe Hatun ve Selçuk Sultan bunlardan sadece birkaçıdır. Bu kadınların binalarıyla ve statüleriyle ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II: Sultan Murad Devri* (İstanbul: Fetih Cemiyeti, 1966), Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri III- IV* (İstanbul: Fetih Cemiyeti, 1974), Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, (İstanbul: Fetih Cemiyeti, 1966) *Türkiye'de Vakıflar ve Abideler ve EskiEserler III, IV* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983), M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1980), İhsan Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim Devri: 1481-1520* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1983)

⁹ age, s.230

¹⁰ Leslie Peirce, "The Family As Faction: Dynastic Politics In The Reign of Süleyman", In Soliman Le Magnifique Et Son Temps (Süleyman The Magnificent And His Time (Paris;1992, Acts Of The Parisian Conference- Galeries nationales Du Grand Palais 7-10 March 1990)ed. Gilles Veinstein, s. 106

¹¹ (Mehmed Bey'in Serez'de bir camii ve zaviyesi dolayısıyla muhtemelen bunlar için vakfettiği mülkleri vardı.)

¹² (Eşlerinden biri diye belirtmekteyim çünkü iki eşinin de Serez ile bağlantıları olduğu gibi bu kadının buradaki binalarını hangi evliliği esnasında yaptırdığını da bilmiyoruz.)

¹³ bkz. Leslie Peirce, 1993, s.131,132

¹⁴ Franz Babinger, (1978) *Mehmed the Conquerer and His Time*, ed. William C. Hickman, Princeton University Press, Princeton and New Jersey, s.12

oldukça fazla sayıda binanın inşasını üstlenmiştir.

Hanedan Mensubu Olmayan Kadınların Mimari Hamiliği

Sultanların izledikleri siyasetin farklı dönemlerdeki -beylikten merkezi devlete geçiş süreci, merkezi devlet ve sonrasında merkezi devletin sağlama süreci- etkisi hanedan mensubu olmayan kadınların mimari hamiliğini doğrudan biçimlendirmiştir.

Hanedan mensubu olmayan kadınlar ilk defa fetret devrini takip eden günlerde mimari alandaki hamilikleriyle ortaya çıkmışlardır. Bu dönemde yani, beylikten merkezi devlete geçiş sürecinde hanedan mensubu olmayan kadın banîyelerin önde gelenleri Anadolu kökenli ailelerden gelmekteydi. Hatta bu dönemde (1413-1451 yılları arasında) inşasını üstlendikleri yahut adlarına yaptırılan hayır kurumları, hanedan mensubu kadınların binalarının sayısını dahi aşmaktaydı. Dönemin Amasya'sının önde gelenlerinden Yörgüç Paşa'nın hanımı Şahbula Hatun'un mektebi, çeşmesi ve kabri, Mahmud Neccari'nin kızı Esleme Hatun'un mescid, mektep, çeşme ve kabri, yine Yörgüç Paşa'nın torunu Hatice Hatun'un Bursa'da mescidi, Edirne'de Saruca Paşa'nın hanımı Gülçiçek Hatun'un Zen-i Saruca adıyla bilinen mescidi, vb. örnek olarak gösterilebilir.¹⁵

Fetret devrini takiben II. Murat kolayca isyana yol açabilecek merkezileştirme politikalarına devletin hazırlıklı olmadığı düşüncesiyle Osmanlı toplumunun o dönemde önde gelen ailelerinin topraklarını müsadere edip devlet topraklarına dönüştürme yoluna

gitmemiştir.¹⁶ Kadın banîyelerin zenginliği ve itibarı ailelerinininkiyle paralel bir seyir izlemekteydi. Dolayısıyla kadınların bu dönemdeki mimari hamiliğine ailelerinin sahip olduğu gücün ve saygınlığın getirisi olarak bakmak daha doğru bir değerlendirme olacaktır. Öte yandan bu binaların nüfuzlu ailelere mensup bu kadınlar tarafından değil de, onlar adına ailenin erkekleri tarafından yaptırılmış olabileceği ihtimali de böyle bir değerlendirmeyi kuvvetlendirebilecek niteliktedir.

II. Mehmet zamanında bu durum değişmiştir.

II. Mehmet'in merkezileştirme çabaları neticesinde devşirme sisteminin iyice yerleşmesiyle, devşirme kökenli aileler önemli derecede nüfuz sahibi olmuşlardır. Bu durumun yansımaları devşirme ailelerin kamusal alandaki mimari girişimlerinin padişah tarafından desteklenmesi hususunda gözlemlenebilir. Bu ailelerin kadınları da aynı yolu izleyerek Osmanlı topraklarındaki mimari girişimlere bu dönemde katkıda bulunmuşlardır. Bu hatunlar arasında devşirme kökenli devlet adamı Zağanos Paşa'nın zevceleri başta gelir. Yaptırmış oldukları iki binadan müteşekkil küçük külliye Zağanos Paşa'nın zevcelerini çağdaşı olan diğer kadınlardan daha ayrıcalıklı bir konuma yerleşmiştir. Öyle ki Zağanos Paşa'nın hanımlarının bu külliye tarzındaki mimari girişimleri, hanedan mensubu kadınların inşa faaliyetleri arasında dahi görülmez.¹⁷

¹⁶ Demetriades Vassilis "Vakfs along the Via Egnatia" in *The Via Egnatia Under Ottoman Rule; 1380-1699*, Elizabeth Zachariadou, ed., (Rethymnon; Crete University Press, 1996), s.86

¹⁷ Bu dönemin hanedan mensubu kadınlarının en varlıklıları bile birçok binaları olmasına rağmen bir külliye inşa edememiştir. Bu kadınlardan, I. Mehmet'in kızı, II. Mehmet'in halası olan Selçuk Hatun farklı yerlerde birçok bina yaptırmasına rağmen (Edirne ve İstanbul'da mescitleri, Bursa'da bir tabhanesi ve köprüsü, Balıkesir'de de bir zaviyesi), bunlar bir külliye oluşturacak şekilde inşa edilmemiştir. Bu kadının binalarının aynı yerde bir külliye teşkil edecek şekilde inşasına izin verilmemişti ya da O işleyişi esnasında daha masraflı olabilecek bir külliye ziyade daha az harcama gerektiren ferdi binalar inşa ettirmeyi istemişti. Hatta bir binanın inşasını üstlenmektense inşa edilmiş bir binanın işleyişini devam ettirmeyi bu şartlarda daha makul bulan kadınlar da vardı. Yalnız şunu da belirtmek gerekir ki bu hatunlar bina inşasını üstlenebilecek kadar varlıklı olmayan, sadece bu tür kurumlara bağlı

¹⁵ bkz. Hüseyin H. Yaşar, *Amasya Tarihi*, (Ankara; Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 1986), v;1, Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XV. Asırlarda Edirne ve Paşa Livasındaki Has-Mukataa, Mülk ve Vakıflar*, (İstanbul: Üçler Basımevi, 1952), *Türkiye'de Vakıflar ve Abideler ve Eski Eserler III, IV*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983), F. Th. Dijkema, *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions in Edirne* (Belgium: Leiden E. J. Brill, 1977), Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II: Sultan Murad Devri* (İstanbul: Baha Matbaası, 1966).

Bu dönemde merkezileştirilmeye çalışılan eğitim sisteminin ileri gelen ulema ailelerine mensup kadın banîyeler ise yok denecek kadar azdır. Aslında bu şaşılacak bir durum değildir. Bu kadınların eşlerinin de mimari girişimleri sınırlı miktardaydı. Bu dönemde merkezileştirme çabaları sonucu sayısı iyice artan medreselerin inşasında devşirme kökenli aileler ulema ailelerine göre daha önemli bir rol oynamıştır.¹⁸

II. Bayezid devrinde ise, II. Mehmet'in merkezileştirme siyasetinin tersine izlenen bir süreç söz konusudur. Siyasi, sosyal, ekonomik gücün dağılımı daha geniş bir yelpazede gerçekleşmiş, neticede II. Mehmet dönemine göre sayıca daha çeşitli gruplara imkânlar sunulmuştur. Bu devirde Anadolu kökenli ailelerin kadınlarının sayıca az da olsalar mimari girişimleriyle kendilerini görünür kılmaları dikkat çekicidir.¹⁹ II. Bayezid dönemi II. Mehmet'in müsadere ettiği toprakların tekrar toprak sahiplerine iade edildiği bir dönem olarak bilinir. Neticede bu Anadolu kökenli ailelere mensup kadınların mimari girişimleri hem ailelerinin sahip olduğu gücün bir yansıması hem de ailelerinin mimari girişimlerinin tamamlayıcısıdır.

yapabilen kimseler değildi. Yukarıda sözü edilen Selçuk Hatun banîyeliğiyle ön plana çıktığı gibi kutsal ziyaret yerlerinin ihtiyaçları için kurduğu vakıflarla da bilinmekteydi. Selçuk Hatunun bu yöndeki tercihleri dindarlığı ve hayırseverliğinden kaynaklanmış olabileceği gibi, bu devrin siyasi çehresinden de şekillenmiş olması olasılıklar dâhilindedir. Bu tür gelişmeler II Mehmet'in hanedan mensubu kadınları da dahil ettiği merkezileştirme politikasından kaynaklanmaktaydı. Bu kadınların muazzam külliyelerle geniş arazilerde güç sahibi olmasındansa ferdi binalarla küçük alanlarda güç ve prestij sahibi olmasını öngörmüştür.

¹⁸ Devşirme kökenli ailelerin inşa ettirdiği medreselerin ulema ailelerinininkilerle karşılaştırıldığında sayıca daha fazla olduğunu detaylıca görmek için bkz. Ekrem, Hakkı Ayverdi. *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri III- IV* (İstanbul, 1974).

¹⁹ Karacabey'in kızı, Çandarlızade İbrahim Bey'in hanımı Şehzade Hundi Hatun bunlardan en bilinenidir. bkz. Hundi Hatun'un vakfiyesi -V.G.M.A - 581/382 (Karacabey'in kızı), İhsan Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim Devri: 1481-1520* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1983), Hüseyin H. Yaşar, *Amasya Tarihi*, (Ankara; Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 1986), v;1, Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XV. Asırlarda Edirne ve Paşa Livasındaki Has-Mukataa, Mülk ve Vakıflar*, (İstanbul: Üçler Basımevi, 1952), *Türkiye'de Vakıflar ve Abideler ve Eski Eserler III; IV*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983).

Osmanlı toplumunun farklı sosyal tabakalarından gelen bu varlıklı kadınlar yukarıda belirtildiği üzere her devirde azalan yahut artan şekilde mimari girişimlerde bulunmuşlardı. Yalnız bunların sayısı, fetret devrini takiben II. Mehmet devrine gelinceye kadar geçen süreç dışında, hanedan mensubu kadınların binalarının sayısını asla aşmamıştır.

Binaların Türleri

Bu dönemin kadın banîyelerinin inşa ettirdikleri binaların türü onların kamusal alandaki görünürlüğüne, daha doğrusu güçlerini sergilemelerini etkileyen dikkate değer bir husustur. Ancak onlar güçlerini sergilemekte sınırsız bir özgürlüğe sahip değildi. Çoğu zaman istediklerini değil, izin verileni yapıyorlardı. Daha doğrusu merkeziyetçi politikalar farklı kökenlerden gelen sosyal grupların mimari girişimlerini kontrol altında tutup etkilediği gibi binaların türünü ve ihtişamını da etkilemiştir.

Osmanlı Devlet'inin kuruluş yıllarında Osmanlı hanedanına mensup kadınlar zaviye-imaret türünde binalar yaptırmışlardır. Bu tür binaların varlığı Osmanlı Devlet'inin içinde bulunduğu siyasi, sosyal şartlarla şekillenmiştir. Osmanlı sultanlarının merkezileştirme gayretleri neticesinde ulemanın toplumdaki önemi arttıkça, dervişler kuruluş yıllarındaki muazzam güçlerini kaybetmeye başlamışlardır. Sonrasında ise zaviye-imaret türündeki binaların yerini zaviyeli camiler almıştır. Zaviyeli camiler dervişler kadar ulemaya da hizmet veren kurumlardır.²⁰ Nilüfer Hatun adına I. Murat tarafından yapılan bina zaviye-imaret türünde bir yapı iken, daha sonraki sultanların devirlerinde, I. Mehmet'in annesi Devlet Hatun'un zaviyeli camiinde olduğu gibi zaviyeli camiler ağırlık kazanmıştır.

Öte yandan devletin banîyelerin isteklerini ve tercihlerini, kendi önceliklerine göre şekillendirmekte kullandığı başlıca güç, mali

²⁰ Alioğlu Füsün, "Erken Osmanlı Döneminde İznik Kentinin Fiziksel Gelişimi" *In Essays in Honour of Aptullah Kuran, Çiğdem Kafesçioğlu and Lucienne Thys - Şenocak*, ed.(danışman der.Gülhan Danışman) (İstanbul:Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı,1999), s.90

temellere dayanmaktaydı. Banîyeler gelirlerini bir şekilde devletten sağladıkları için, yaptıkları eserlerin türü devletin sağladığı gelirin miktarına göre belirlenmiştir. Yukarıda bahsedilen zaviye-imaret ya da zaviyeli cami türündeki binaların genelde hanedan mensubu kadınlar tarafından yaptırılmış olması bu noktada şaşırtıcı değildir. Bir mescit yahut bir caminin inşası esnasında yapılması gereken harcamalar bir zaviyeli cami veya zaviye-imaret türündeki bir binanın harcamalarıyla karşılaştırıldığında aynı olabilir. Ancak bir hayır kurumunun inşasını üstlenen her banîye bilirdi ki, bu hayır kurumunun işleyişini de sağlayacak nitelikte gelir getiren mülke ihtiyaç vardır. Bu açıdan bakıldığında bu tür zaviyeli cami, zaviye-imaret diye tabir edilen bu kurumlar ferdi camilere yahut mescitlere nazaran daha fazla amaca hizmet ettiğinden, kurumsal olarak işleyişleri sırasında daha fazla harcama gerektirmiş olabilir.

Benzer eğilimler, kadınların yaptırdığı eğitim kurumlarında da yansımalarını bulmuştur. Kadınların yaptırdıkları eğitim kurumları genelde mekteplerden oluşmakta ve medrese yaptırmayı mektep yaptırmaya tercih edenler sadece sayılı birkaç hanedan mensubu kadından oluşmaktaydı. Yalnız bu medreselerin hiçbiri, ulema ailelerinin daha ön plana çıktığı ve medreselerin sayısının hızla yükseldiği II. Mehmet devrinde inşa edilmemiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde kadınların az sayıda medrese türünde bina yaptırmış olması acaba kendi kişisel tercihlerinin neticesi miydi diye düşünmemek kaçınılmazdır. Oysa bunun kadınlara sunulan imkânların da bir neticesi olması oldukça makuldür. Şayet II. Mehmet devrindeki bu tür binaların azlığını onlara sunulan imkânların azlığına bağlarsak, aslında kadınların bu yöndeki tercihlerinin de bu devirde izlenen siyasetten etkilendiği aşikârdır. Kısacası kadınlar bu yöndeki tercihlerini bu devrin siyasetine uydurmak zorunda kalmışlardır.

Medreseler ticari kurumlar gibi gelir getiren veya bir mektep gibi az gideri olan yapılar değildir. Medreselerin günlük ihtiyaçları

mekteplere göre çok daha fazlaydı. Bir medresenin harcamaları hem personeline verilen ücretler hem de medrese öğrencilerinin ihtiyaçları açısından çok daha yüksekti.²¹ Dolayısıyla erken dönemde Osmanlı Devlet'inde daha çok mütevazı girişimleriyle bilinen kadınların banîyeliği genişledikçe medreselerinden ziyade mekteplerinin sayısı artmıştır. Hatta bu mektep türündeki yapılar hanedan kadınları tarafından da inşa ettirilmiş ve II. Bayezid devrinde öylesine yaygınlık kazanmıştır ki, kadınların yaptırdığı en yaygın yapı birimi olan mescit ve cami sayısının bir hayli üstüne çıkmıştır. Ayrıca işaret edilmesi gereken bir başka husus şudur ki herkesin medrese yaptırmasına izin verilmiyordu. Medreselerin işleyişinde izlenmesi gereken hususlara belki başka kurumlara göre daha çok dikkat ediliyordu. Dolayısıyla bir medresenin ders programının binanın kurucusunun istekleri göz önüne alınarak belirlenmesi de muhtemelen bunun bir neticesiydi.²² Bu hususlardan ötürü belki de kadınların bu tür kurumlar inşa ettirmelerine kısıtlı olarak izin veriliyordu.

Kadınların ilk ticari binaları ise II. Mehmet döneminde inşa ettirdikleri hamam ve hanlarla başlamıştır. II. Bayezid döneminde önde gelen banîyelerin hepsi bir han, kervansaray yahut bedesten sahibi değilse de, en azından bir hamam sahibiydi.

Binaların Kentler Arasında Dağılımı

Kadınların nerede bina inşa ettirdiğini ve bina yerini belirleyen şartları tespit etmek kadınların kamusal alandaki konumunu algılamak ve anlamlandırmak açısından önem taşır. Kadınların mimari girişimlerinin yerini belirleyen değişik faktörler mevcuttur. Osmanlı tahtı varislerinin annelerinin binaları oğullarıyla birlikte gönderildikleri sancaklarda yer almıştır. Bunun ilk örnekleri I. Mehmet döneminde başlamış, sonraki yıllarda da devam etmiştir.

²¹ Michael Kiel, *The Monuments of Early and Classical Ottoman Architecture* (Great Britain: Varlorum, 1990), s.132

²² Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983), s.78

Öte yandan bu sancaklar bazı devirlerde sadece bir şehzadenin sancakbeyliği döneminde mimari girişimlerinin sergilendiği kentlerden öte, sultanın tahta çıkmasından sonra bir nevi vefa borcunu ödercesine mimari girişimlerini hızlandırdığı yerler olmuştur. Amasya bu açıdan iyi bir örnek teşkil eder. II. Bayezid döneminde 16. yüzyıla kadar ayrıcalıklı bir sancakbeyliği olan Amasya ve çevresinin o tarihe kadar görülmeyen derecede popüleritesi artmıştır. II. Bayezid'in Şehzade Cem'e karşı mücadelesinde başarılı olmasında Halvetiyye tarikatının destekçilerinin önemli bir payı vardı. Halvetiler Şehzade Bayezid'in Amasya'daki sarayının önde gelenlerinden idi.²³ Aslında bunlar II. Mehmet'in toprak politikasından olumsuz yönde etkilenmiş ve sonrasında ona karşı gizli karşıt güçler oluşturmuş gruplarda aktif olarak rol almışlardı. Nitekim II. Bayezid kendi devrinde II. Mehmet'in politikasının tersine müsadere edilen toprakları eski sahiplerine geri vermiştir.²⁴

II. Bayezid'in tahta geçişinden sonra şehzade hanelerinin yakın çevresinde bulunan Halvetiyye tarikatına mensup bu kimseler, II. Bayezid'in tahta geçişini takiben İstanbul'da önemli görevlere getirildiler. Sultan Bayezid'in tahta geçmesinden sonra şehzade hanesinin önde gelenlerini İstanbul'da saray çevresinde önemli görevlere getirmesi alışılabilir bir durumdu. Daha açıkça ifade etmek gerekirse şehzade sancağında müstakbel padişahın etrafında kümelenen gruplar, şehzade tahta geçtiğinde nüfuzlarını payitahta taşıyorlardı.²⁵

Padişah tahta geçtikten sonra Amasya'da muazzam bir külliye yaptırmış ve birçok varlıklı kimseleri bu kentte çeşitli hayır kurumları inşa etmeleri yönünde teşvik etmiştir. Bu devirde yaşanan gelişmelerin yansıması kadınların mimari hamiliğinde de görülmektedir. Bu

dönemdeki kadınların binalarının önemli bir kısmı Amasya'da inşa edilmişti. II. Bayezid'in kadınlarından, Şehzade Ahmet'in annesi Bülbül Hatun, kadınların inşasını üstlendikleri yapıların en görkemlilerinden biri olan bir külliye Amasya'da yaptırmıştı. Ayrıca Amasya'ya bağlı Lâdik'te ise aynı kadının bir camisi ve hamamı bulunmaktaydı.²⁶ II. Bayezid, annesi Gülbahar Hatun adına dönemin en önemli külliyelerinden biri olan, çeşitli kurumlardan müteşekkil külliye de Amasya'da yaptırmıştır.

Açıkça görüldüğü üzere Amasya'nın bu dönemde erkek baniler tarafından arttırılan popüleritesi kadınların mimari faaliyetleriyle daha da genişletilmiştir. Oysaki II. Bayezid'in babası II. Mehmet döneminde mimari faaliyetler çok yoğun olarak İstanbul'da sürdürülürken, kadınların binaları Bursa ve Edirne'de inşa edilmekteydi. (Şekil 1 ve Şekil 2) Aslında bu eğilim kadınların bu iki devirdeki inşaat faaliyetlerinin zıt yönde ilerlediğini göstermekten ziyade kadınların yeni fethedilmiş yerlerde mimari girişimlerde bulunmadığını yahut bulunamadığını gösterir.

Kadınların mimari girişimlerdeki bu eğilim Edirne ve Bursa gibi kentlerin yeni fethedildikleri dönemlerde de gözlemlenmiştir. Öte yandan Osmanlı Devlet'ine farklı dönemlerde başkentlik yapan bu kentler kadınların mimari girişimlerinin önemli ölçüde sergilendiği yerlerdi. (Şekil 1 ve Şekil 2) Hatta Bursa kadınların yaptırdıkları hayır kurumlarının harcamalarını karşılamak için Balkanlardan veya çok uzak Anadolu kentlerinden gelir transfer edildiği ve padişah annelerinin binalarını sancaklarda inşa ettirmeye başlamadan önce, binalarını yaptırdıkları kent görünümündeydi. Ancak kadınların buralardaki

²³ Çiğdem Kafesçioğlu. "Constantinople/Istanbul: Cultural Encounter, Imperial Vision, and the Making of the Ottoman Capital" s. 383 yayınlanma aşamasında

²⁴ Halil İnalcık, Donald Quatert, (ed.) *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914* (Cambridge University Press;1994), s.127

²⁵ Leslie P. Peirce. *The Imperial Harem; Women and Sovereignty in the Ottoman Empire* (New York, Oxford:Oxford University Press,1993), s.46

²⁶ bkz. Bülbül Khatun'un vakfıyesi - V.G.M.A 734 /140, Godfrey Goodwin. *The Ottoman Architecture* (New-York: Thames&Hudson, 1987), Aptullah Kuran. *Early Ottoman Architecture* (Chicago: University of Chicago Press, 1968), *Türkiye'de Vakıflar ve Abideler ve Eski Eserler III, IV*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983), M. Çağatay Uluçay. *Padişahların Kadınları ve Kızları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1980), H. Hüseyin Yaşar, *Amasya Tarihi* (Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 1986), v;1, İhsan Yüksel Aydın. *Osmanlı Mimarisinde II. Beyazid ve Yavuz Selim Devri:1481- 1520* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1983).

mimari girişimleri, bu yerlerin siyasi, sosyal, ekonomik, dini ağ örgüsünün oluşturulmasından sonra başlamıştır.

İstanbul'un fethinden kısa bir süre sonra hem Osmanlı hanedanına mensup hem de hanedan dışı farklı sosyal tabakalardan gelen beyler birçok mimari girişimde bulunmalarına rağmen, kadınlar o yıllarda sadece birkaç binanın inşasını üstlenmişlerdir. İstanbul'da dikkate değer sayıda kadın, ilk defa II. Bayezid döneminde hayır kurumları yaptırmıştır. (Şekil 3) Bursa ve Edirne ise kadınların yaptırdıkları binalara buraların fethinden çok sonra kavuşmuştur. Bursa ve çevresinde kadınların yaptırdığı binaların ilkleri I. Murat döneminde Nilüfer Hatun ile başlar. Ancak Bursa'nın fethi Orhan Bey zamanında gerçekleşmiş ve onun zamanında hem kendisi hem de o devrin önde gelenleri tarafından birçok kurum inşa edilmiştir. Ayrıca 1361'de Edirne'nin fethini izleyen yıllarda birçok sosyal, ekonomik, dini kurumun inşası gerçekleştiği halde, kadın banîyelerin kendilerini yaptırdıkları kurumlarla kamusal alanda göstermeleri 1430'lardan sonra gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler şunu gösteriyor ki kadınlar yeni fethedilen yerlerde hayır kurumları inşa etmeyi tercih etmemişlerdir ya da buna izin verilmemiştir.

Fetret devrini takiben hanedan mensubu olmayan, Osmanlı toplumunun farklı sosyal tabakalarından gelen kadın banîyelerin mimari girişimleri de aynı tezi doğrular niteliktedir. Bu hatunlar mimari girişimlerinin yerleri hususunda ailelerinin erkeklerine tezat bir tavır göstermişlerdir. Yeni fethedilmiş ya da uç bölgelerden ziyade Osmanlı kurumlarıyla donanmış kentleri tercih etmişlerdir. Bu kadınların ailelerinin gazi, ahi, şeyh, akıncı gibi unvanlarla bilinen erkekleri ise daha çok yeni fethedilen yerlerde ve uç bölgelerde mimari girişimlerde bulunmaları yönünde teşvik edilmişler ve buralarda birçok kurumun inşasını ve işleyişini sağlamışlardır.²⁷ Elbette binaların

hangi kentlerde inşa edildiği kadar kurulmuş oldukları kentlerdeki konumu da önemlidir. Dolayısıyla kadınların binalarının kent içindeki konumunu görmeksizin onların mimari hamiliğinin anlaşılması imkânsızdır.

Binaların Kent İçindeki Konumu

Belirtildiği üzere bu devirde kadınlar binalarını genelde kentlerde yapmışlar ve buralarda görünürlüklerini sağlamışlardır. Kadınlar inşa faaliyetleriyle fethedilen yerlerin kentleşmesinde mevcut düzeni devam ettirmeyi yeğledikleri gibi, kent içinde yeni girişimleri başlattıkları az da olsa rastlanan bir durumdur. Bu binalar hem anıtsal yapı olarak kent silüetine katkıda bulunmuş, hem de kurumsal olarak işleyiş esnasında sağladığı çeşitli imkânları insanların istifadesine sunmuştur.

Kadın banîyelerin bir kentte inşa ettirdikleri binalarıyla, devletin kentleşme hususunda izlediği siyasete paralel bir eğilim göstermeleri çoğu zaman karşılaşılan bir durumdur. Osmanlı sultanları fethedilen kentlerin surlarının dışında yeni yerleşim yerleri oluşturmayı desteklemişlerdir. Bu alanlarda kendileri mimari girişimlerde buldukları gibi başka grupları da bu tür girişimlerde bulunmaları yönünde teşvik etmişlerdir. Bu tür girişimler bir kentin gelişimi için daha geniş alanlar oluşturma gayreti içerisinde yapılmaktaydı.²⁸ Benzer uygulamalar Bursa ve Edirne'nin fethini izleyen zamanlarda da görülmüştür. Bu kentlerin sur dışı alanlarının sultan ve gazi, ahi, derviş unvanlarıyla bilinen gruplar tarafından mimari girişimlerle şenlendirilmesi gayretleri, hanedan mensubu olmayan kadınların mimari faaliyetleriyle de artırılmıştır. Bu kadın banîyeler sur dışında bina yaptırarak bu kentlerin kentleşmesi hususunda izlenen siyasete paralel bir tavır izlemişlerdir. (Şekil 1 ve Şekil 2)

Öte yandan Osmanlı Devlet'inde kadın banîyelerin bir kentte yaptırdıkları binalarla, kentin gelişmesini mevcut olanın dışında farklı

²⁷ Tülay Artan. "Periods and Problems of Ottoman Women's Patronage on The Via Egnatia" in The Via Egnatia Under Ottoman Rule 1300-1699, Elizabeth Zachariadou, ed. (Rethymon; Crete University Press, 1996), s.33

²⁸ Richard Van Leeuwen, *Wakfs and Urban Structure: The Case of Ottoman Damascus* (Leiden, Boston, Köln: Brill, 1999), s.186

şekillendirdikleri de olmuştur. Bunun en çarpıcı örneği ise II. Bayezid döneminde Manisa'da görülmüştür. Manisa şehrinin merkezi II. Bayezid dönemine kadar Saruhanoğullarının çok daha önceleri yaptırdığı Ulu Cami'dir. II. Bayezid'in oğullarından Şehinşah'ın annesi Hüsnüşah Hatun'un Manisa'da yaptırdığı külliye ile şehrin merkezi değişmiştir. Hüsnüşah Hatun'un külliyesi ile Manisa'nın kentsel gelişiminde önemli bir gelişme yaşanmış, aynı yöndeki gelişme Kanuni Sultan Süleyman'ın annesinin yaptırdığı Hafsa Hatun külliyesiyle daha da artırılmıştır. Osmanlılar bu kenti fethetmelerinden itibaren binalarını Saruhanlıların oluşturdukları aks üzerinde inşa ettirmişlerdi. Oysa Hüsnüşah Hatun'un bu girişimiyle kentin merkezi şehrin kuzeyine doğru kaymıştır.²⁹ (Şekil 4)

Osmanlı kadın banîyeleri kentlerdeki nüfuzlarını sadece inşasını üstlendikleri yapılarla değil bu kurumlar için vakfettikleri mülklerle de genişletmişlerdir. Osmanoğullarının kuruluş yıllarında kadınlar mülk olarak daha çok kırsal alanlarda bulunan arazilerini vakfetmişlerdir. II. Mehmet döneminden itibaren ticari mülk olarak tanımlanabilecek dükkân, ev, hamam, bedesten gibi gelir sağlayan akarlar ortaya çıkmaya başlamıştır. II. Bayezid devrinde ise bunlar önemli bir orana ulaştığından kadınların ticari alanda varlığını görmek çok daha fazla mümkündür. Bu devirdeki banîyelerin yarısı inşa ettirdikleri kurumlar için dükkânlar vakfetmişti. Elbette bu ticari binaların yahut bunlara vakfedilen mülklerin sayısı kadar kent içindeki yerleri de kadınların mimari alandaki konumlarını etkilemiştir. Bunların en önemli sayılabilecek olanı Hüsnüşah Hatun'un mimari girişimleridir. Hüsnüşah Hatun külliyesinin bir parçası olan Kurşunlu Han'ın inşasını üstlenerek, Manisa'nın kuzeyinde şehrin sonraki yüzyılda daha da çok gelişecek olan çarşısının oluşmasına zemin hazırlamıştır. 16. yüzyılda

varlığından bahsedilen şehrin üç büyük hanından biri de bu handır.³⁰

Kent içinde bu tür ticari akarların varlığı kadınların inşa ettirdiği kurumlardan istifade eden şehirli grupların sayısını daha da arttırmıştır. Ayrıca ticari binalarıyla çok fazla kentlerin ticari ağına dâhil olamayan kadınlar, yaptırdıkları binalara vakfettikleri ticari mülkler ile bu alanda daha fazla görünür olmuşlardır. Bu kurumlarla sunulan türlü imkânlar kadınların sahip olduğu gücün, saygınlığın ve hayırseverliklerinin kamusal alanda gösterilmesini sağlayan önemli bir araç olmuştur.

Sonuç olarak, Osmanlı hanedanından ve Osmanlı Toplumunun farklı sosyal tabakalarından gelen varlıklı kadınların gücünün, hayırseverliğinin en somut göstergelerinden biri olan binalarını ve onlar aracılığıyla sundukları hayır işlerini Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren görmek mümkündür. Ancak şu bir gerçek ki kadınların yaptırdığı binaların hem fiziksel hem de kurumsal açıdan oluşturduğu imaj farklı dönemlerde değişimlere uğramıştır. II. Bayezid döneminde ilk defa gösterişli külliyeler inşa ettirilmiştir. Bu külliyeler Süleyman döneminin çok daha büyük ölçekli anıtlarına geçişin önemli bir aşamasını oluşturur. II. Bayezid döneminin şehzade annelerinin, şehzade sancaklarındaki bu külliyele, I. Selim'in annesi Gülbahar Hatun'un Trabzon'daki, I. Süleyman'ın annesi Hafsa Hatun'un Manisa'daki külliyelerinin öncüsü olmuştur. (Şekil 4) Hafsa Hatun kendisinden önceki padişah annelerinden çok daha görkemli bir külliye inşa ettirmiş ve Süleyman dönemi kadınlarının mimari girişimleriyle oluşturdukları ihtişamı paylaşmıştır. I. Süleyman dönemi, kadınların yaptırdığı büyük ölçekli yapıtlardan ziyade bu yapıtların ilk kez imparatorluğun başkentinde yer almasıyla önceki dönemlerden ayrı bir yere konulmaktadır. Özellikle Süleyman'ın hanımı Hürrem Sultan'ın ve Mihrimah Sultan'ın başkentteki anıtları bu noktada dikkate değerdir.

²⁹ Feridun Emecen. "Manisa" DİA,27(2003):579

³⁰ age, s.76

KAYNAKÇA**Birincil Belgeler****Topkapı Sarayı Arşivi, İstanbul Evrakları**

Topkapı Sarayı Arşivi E.10518

Topkapı Sarayı Arşivi E.11999

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Vakfiyeler

Gülçiçek Hatun'un vakfiyesi (Yıldırım Bayezid'in annesi) - VGMA- 590

Devlet Hatun'un vakfiyesi (Çelebi Mehmet'in annesi) - VGMA- 746

Esleme Hatun'un (Hacc'ül- haremeyn Emir Beyoğlu Süleyman Bey'in kızı) vakfiyesi - VGMA- 582

Bülbül Hatun'un vakfiyesi (II. Bayezid'in oğullarından Şehzade Ahmet'in annesi) — VGMA. 734 /140

Hatice Hatun'un (I. Mehmet'in kızı Selçuk Hatun ile İsfendiyoğlu İbrahim Bey'in kızı) vakfiyesi - VGMA.581/376

Selçuk Hatun'un (II. Bayezid'in kızı) vakfiyesi -VGMA.- Defter.608/2

Asude Hatun'un (kethüda hatun) vakfiyesi – VGMA.- 745/ 246

Hüsnüşah Hatun'un (II. Bayezid'in oğullarından Şehzade Şehinşah'ın annesi) vakfiyesi - VGMA/608/1 -211

Gülruh Sultan'ın (II. Bayezid'in oğullarından Alemşah'ın annesi)5815 vakfiyesi - VGMA /617 -136

Hundi Hatun'un vakfiyesi -V.G.M. A - 581/382 (Karacabey'in kızı)

Yayımlanmış BelgelerBerki Ali Himmet. "İslam'da Vakıf: Zağanos Paşa ve Zevcesi Nefise Hatun Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*,4 (1958)Barkan, Ömer Lütfi, Ekrem Hakkı Ayverdi (der.), *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli* (İstanbul, 1970)Kunter, Halim Baki. "Emir Sultan Vakıfları ve Fatih'in Emir Sultan Vakfiyesi" *V. D.4* (1958)Uluçay, M. Çağatay, *Haremden Mektuplar* (İstanbul, 1956)Tamer, Vehbi. "Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları" *V.D. 4*(1958)**İkincil Kaynaklar**Abouseif, Doris Behrens, "Qaytbay's Foundation in Medina, the Madrasah, the Ribat and the Dashishah", *Mamluk Studies Review*, 1998,2Adam, Sabra, *Poverty and Charity in Medieval Islam:Mamluk Egypt -1250-1517* (Cambridge University Press:2000)Akbar Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,2001)Akin, Himmet, *Aydinoğulları Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi,1968)Alderson A. D., *The Structure of the Ottoman Dynasty*. (Oxford,1956)Alioğlu, Fusun, "Erken Osmanlı Döneminde İznik Kentinin Fiziksel Gelişimi" *Essays in Honour of Aptullah Kuran* içinde, ed. Çiğdem Kafesçioğlu and Lucienne Thys-Şenocak (danışman der. Günhan Danışman) (İstanbul: Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı,1999)Artan, Tülay, "Periods and Problems of Ottoman Women's Patronage on The Via Egnatia" *The Via Egnatia Under Ottoman Rule 1300-1699* içinde,ed. Elizabeth Zachariadou (Rethymon; Crete University Press,1996)Aslanapa, Oktay, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri* (İstanbul: Üçler Basımevi,1949)

Aslanoğlu, İnci, "Tire'de Camiler ve Üç Mescit" (Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi-Mimarlık Fakültesi, 1978)

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Fatih Devri Mimarisi*, (İstanbul: Baha Matbaası,1953),*Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri:1451-1481* (İstanbul: Baha Matbaası,1974)*Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri*(İstanbul: Baha Matbaası,1966)*Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*,(İstanbul: Baha Matbaası,1966)*Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri; Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk IV* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti,1982)Babinger, Franz, *Mehmed the Conqueror and his Time* (Princeton University Press,1978)Baer, Gabriel, "Women and Wakf: An Analysis of the Istanbul Tahrir of 1546", *Journal of the Israel Oriental Society*,17(1983)Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân Ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler -İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler".*V.D.* (1942)Barnes John Robert, *An Introduction to Religious Foundations in the Ottoman Empire*, (Leiden; E. J. Brill,1981)Beldicaanu, Nicoara, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Tımar* (Ankara: Teori Yayınları, 1985)Blair, S. Sheila, "Patterns of Patronage and Production in Ilkhanid Iran: The Case of Rashid al-Din" *Oxford Studies in Islamic Art xii :The Court of The Il-Khans 1290-1340* içinde ed. Julian Raby and

- Teresa Fitzherbert (London: Oxford University Press,1996)
- Blake, Stephen R., "Contributors to the Urban Landscape: Women Builders in Safavid Isfahan and Mughal Shahjahanabad", *Women in the Medieval Islamic World: Power, Patronage and Piety* içinde, ed. by Gavin R. G. Hambly (New York: St.Martin's Press, 1999)
- Brubaker, Leslie, "Memories of Helena: Patterns in Imperial Female Patronage in the Fourth and Fifth Centuries" *Women, Men and Eunuchs* içinde.ed. Liz James (London and New York:Routledge, 1997)
- Cerasi, Maurice M., *Osmanlı İmparatorluğunda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi.*(İstanbul: YKY,1999)
- Cezar, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, (İstanbul: Şehir Matbaası, 1958)
- Cormack, Robin, *The Byzantine Eye : Studies in Art and Patronag.* (London:Variorum Reprints,1989)
- Crane, Howard, "Notes on Seldjuq Architectural Patronage in Thirteenth Century Anatolia" içinde, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 36 (1993)
- "The Otoman Sultan's Mosques; Icons of Imperial Legitimacy" *The Ottoman City and Its Parts* içinde,ed. by Irene A. Bierman Rıfaat A. Abou-El-Haj, Donald Preziosi (New-York, New Rochelle; Aristide D.Coratzo, 1991)
- Creelius, Daniel, "The Wakf of Muhammad Bey Abu Al-Dhahab in Historical Perspective", *International Journal of Middle East Studies*,23 (1991)
- "The Organization of Wakf Documents in Cairo" ,*Middle East Studies* 2(1971)
- Çelebi, Amil, (der.) *Ramazaname*. Atatürk Üniversitesi Kitaplığı, Yazmalar Bölümü/408 (Tercüman 1001 Temel Eser 22)
- Demetriades, Vassilis, "Vakıfs along the Vıa Egneta" *The Via Egneta Under Otoman Rule; 1380-1699* içinde,ed. Elizabeth Zachariadou, (Rethymnon; Crete University Press, 1996)
- Devellioğlu Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi,1999)
- Dijkema, F.Th., *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions in Edirne* (Belgium: Leiden E. J.Brill, 1977)
- Devellioğlu Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Ankara: Aydın Kitabevi, 1999)
- Divitçioğlu, Sencer, *Asya Üretim tarzı ve Osmanlı Toplumı* (Kırklareli-Vize,1981)
- Durukan, Aynur, " Anadolu Selçuklu Dönemi Kaynakları Çerçevesinde Banıyeler", *Sanat Tarihi Defterleri*, 5(2001)
- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi I, (İstanbul; Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı,1993)
- Emecen, Feridun, *XVI. Asırda Manisa Kazası* (Ankara; Türk Tarih Kurumu Basımevi,1989),
- "Manisa" *DİA*,27(2003)
- Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar* (İstanbul: CHP Manisa Halkevi Yayınları,1950)
- Evlıya Çelebi Seyahatnamesi 3* (İstanbul: YKY,1999)
- Eyice, Semavi, "*İlk Osmanlı Devri'nin Dini -İctimai Bir Müessesesi, Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler*" (İstanbul: Sermet Matbaası,1963)
- Faroqhi, Suraiya, *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia; Trade, Crafts and Food Production in An Urban Setting, (1520-1650)* (Cambridge; Cambridge University Press, 1984)
- "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri" *Türkiye İktisat Tarihi Seminerleri*, 13 içinde (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1975)
- Fay, Mary Ann, "Women and Wakf:Property,Power and the Domain of Gender," *Middle Eastern Women in the Early Modern Era; Women in the Otoman Empire* içinde, (New York, Köln:Brill Leiden, 1997)
- Fernandes, Leonor,"Mamluk Architecture and The Question of Patronage", *Mamluk Studies Review*, 1997
- Gerber, Haim, "The Wakf Institution in Early Otoman Edirne", *Asian and African Studies*, 17(1983)
- Gökbilgin, Tayyib, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Lıvasındaki Has-Mukataa, Mülk ve Vakıflar* (İstanbul: Üçler Basımevi,1952)
- "Edirne" *İ.A.*, 4 (1988)
- "Tokat" *İ.A.*, 12 (1979)
- "15. ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rum" *V.D.* 6 (1995)
- "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enis-ül Müsamirin" , *Edirne, Edirne'nin 600.Fetih Yıldönümü Armağanı Kitabı* içinde. (Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1993)
- "Edirne Şehrinin Kurucuları", *Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı* içinde.(Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993)
- Goffman, Daniel, *The Ottoman Europe and Early Modern Europe*, (Cambridge University Press; 2002)
- Goodwin, Godfrey, *The Ottoman Architecture* (New York: Thames&Hudson, 1987)
- "Konya" *E.I.* 5(1979)
- Grabar, Oleg, *The Shape of the Holy; Early Islamic Jerusalem* (Princeton and New Jersey: Princeton University Press, 1996)

- Güler, Mustafa, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde Haremeyn Vakıfları ve Ehemmiyeti* (Phd. Thesis) (İstanbul,1999)
- Gümüşçü, Osman, *XVI. Yüzyılda Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme Ve Nüfus* (Türk Tarih Kurumu; Ankara, 2001)
- Güran, Ceyhan, *Türk Vakıflarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi* (Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1976)
- Griswold, William J., "A Sixteenth Century Ottoman Pious Foundation", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 27, Part:2
- Haarmann, Ulrich, "Islamic Duties in History", *The Muslim World*, 68,1978
- Hill, Barbara, "Imperial Women and the Ideology of Womanhood in the Eleventh and Twelfth Centuries", *Women, Men and Eunuchs* içinde (London and New York:Routledge, 1997)
- Hillenbrand, Robert, *Islamic Architecture: Form, Function, Meaning*. (New York:Columbia University Press, 1974)
- Hoexter, Miriam, "Huquq Allah and Huquq Al-Ibad As Reflected In The Waqf Institution" *Jerusalem Studies in Arabic and Islam(JSAI)* 19, (1995)
- "Wakf Studies in the Twentieth Century :The State of the Art", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*,41(1998)
- Humphreys, Stephen R., *Islamic History* (London:I B Tauris and G.Ltd.1991)
- "Women as Patrons of Religious Architecture in Ayyubid Damascus", *Muqarnas*,11(1994)
- "The Expressive Intent of The Mamluk Architecture of Cairo: A Preliminary Essay", *Studia Islamica*, 35(1972)
- Işın, Ekrem, "Tarikatların İstanbul'da Gündelik Hayatı Şekillendirmesi" *İstanbul Armağanı III, Gündelik Hayatın Renkleri* içinde (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi,1997)
- İnalçık, Halil, *The Ottoman Empire; Conquest, Organization and Economy -Collected Studies* (London: Varlorum Reprints, 1978)
- İnalçık, Halil and Donald Quatert (ed.), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire; 1300-1914*, (Cambridge University Press;1994)
- The Ottoman Empire; The Classical Age 1300-1600* (London: Phcenix,1994)
- The Ottoman Empire; Conquest, Organization, Economy Collected Studies*, (London: Variorum Reprints, 1978)
- "Policy of Mehmed II in Istanbul Toward The Greek Population of Istanbul and The Byzantine Buildings of The City" *Dumbarton-Oaks Papers*, 23-24, (1969-970)
- James, Liz, "She for God Only?Empresses as Religious Patrons" , *Empresses and Power in Early Byzantium* içinde.(New York:Leicester University Press, 2001)
- Kavallo, Sandra, *Charity and Power in Early Modern Italy* (Cambridge University Press:1995)
- Kafadar, Cemal, *Between Two Worlds:The Construction of Ottoman Stat*, (Berkeley / Los Angeles / London: University of California Press, 1995), p.140-141
- Kafesçioğlu Çiğdem, *Constantinopolis/Istanbul: Cultural Encounter, Imperial Vision, and the Making of the Ottoman Capital* yayınlanma aşamasında.
- Kara, Mustafa, "Bağdat'tan Bursa'ya Bir Yol:Eşrefiyye", *Journal of the History of Sufism*, I-II (İstanbul, 2000), 400
- Karamanlı Hekim Beşir Çelebi'nin Edirne Tarihçesi ve Çirmen Sancakbeği Karaman Beğ*. Ali Gülcan tarafından transkript edilmiştir. (1978)
- Karakaya, Enis, and Çobanoğlu Ahmet Vefa. "Ishak Pasha" *DİA*,22 (İstanbul,2000)
- Kozłowski, C. Gregory, "Private Lives and Public Piety:Women and The Practise of Islam in Mughal India", *Women in the medieval Islamic World:Power, Patronage and Piety* içinde,ed. by Gavin R. G. Hambly (New York:St. Martin's Press, 1999)
- Kiel, Michael, *The Monuments of Early and Classical Ottoman Architecture* (Great Britain: Varlorum, 1990)
- Konyalı, İbrahim Hakkı, "Bir Hüccet İki Vakfiye", *Vakıflar Dergisi*, 6, 1965
- Abideleri ve Kitabeleriyle Karaman Tarihi* (İstanbul: Baha Matbaası, 1967)
- Korkmaz, Fatma, *Selçuk Hatun Vakıfları* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi,1997)
- Kozłowski, Gregory C., "Private Lives and Public Piety: Women and the Practise of Islam in Mughal India", *Women in the Medieval Islamic World:Power, Patronage and Piety* içinde,ed. Gavin R. G.Hambly (New York: St.Martin's Press, 1999)
- Kuban Doğan, "Anadolu Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *V.D* (1968):60
- Kuran, Aptullah, *Early Ottoman Architecture* (Chicago : University of Chicago Press, 1968)
- Lapidus Ira M, "Mamluk Patronage and The Arts in Egypt: Concluding Remarks", *Muqarnas*,1984
- Leeuwen Richard Van, *Wakfs and Urban Structure: The Case of Otoman Damascus* (Leiden, Boston, Köln: Brill, 1999)

- Leiser Gary, "The Endowment of the Al-Zahirıyya in Damascus", *Journal of the Economic And Social History of the Orient*, 27, 1984
- Mehmed Süreyya, *Osmanlı Devletinde Kim Kimdi: Osmanogulları I* (Ankara: Küğ Yayını,1969)
- Meriwether, L.Margaret, "Women and Wakf Revisited: The Case of Aleppo, 1770-1840"
Middle Eastern Women in the Early Modern Era: Women in the Otoman Empire içinde, ed. Madeline Zilfi (New York and Köln:Brill Leiden,1997)
- Muir, William, *The Mameluke or Slave Dynasty of Egypt A.D. 1260-1517* (Amsterdam; Oriental Press, 1968)
- Patterson, Catherine F., *Urban Patronage in Early Modern England*, (California, Stanford: Stanford University Press, 1999)
- Pekolcay, A. Necla - Abdullah Uçman "Eşrefoğlu Rumi" *DİA*, 11, 1995
- Peri, Oded, *Christianity Under Islam in Jerusalem: The Question of Holy Sites in Early Ottoman Times* (Leiden.Boston.Köln:Brill, 2001)
- "Wakf and Ottoman Welfare Policy", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 35(1992)
- Petry Carl F. , "A Paradox of Patronage During the Later Mamluk Period", *Muslim World*, 73(1983)
- Pierce, Leslie, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire* (New York:Oxford University Press (1993)
- Morality Tales ;Law and Gender In the Otoman Court of Aintab* (Berkeley, Los Angeles,London:University of California Press, 2003)
- "The Family As Faction: Dynastic Politics In The Reign of Süleyman", *Solman Le Magnifique Et Son Temps (Süleyman The Magnificent And His Time* içinde (Paris;1992, Acts Of The Parisian Conference- Galeries nationales Du Grand Palais 7- 10 March 1990)ed. Gilles Veinstein
- Repp, Richard, "Some Observations on the Development of the Ottoman Leraned Hierarchy", *Scholars, Saints and Sufis* içinde, ed. Nikki R.Keddie (Berkeley, Los Angeles, California:University of California Press,1972)
- Savaş Saim, *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi; Sivas Ali Baba Zaviyesi* (İstanbul; Dergah Yayınları,1992)
- Singer, Amy, *Constructing Ottoman Beneficence-An Imperial Soup Kitchen in Jerusalem* (State University of New York Press,2002)
- Stephan St. H. " An Endowment Deed of Khasseki Sultan, Dated 24 Mayıs 1552", *Quarterly of the Department of Antiquities in Palestine* 10 (1944)
- Şehsuvaroğlu, Bedi N., "Edirne Fatih Devri Eserlerine Kısa Bir Bakış ve Sitti Hatun Camii", *V.D.*,5,1962
- Şimşirgil, Ahmet, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455 -1574)*Ph. D. Diss. (Marmara Üniversitesi, 1990)
- Şenocak, Lucienne Thys-, "Yeni Valide Mosque at Eminönü" *Muğarnas* (1995)
- Tabbaa, Yaser, *Contructions of Power and Piety in Medieval Aleppo.*(Pennsylvania State University Press ,(1997)
- Tanman, Baha, "Emir Sultan Külliyesi", *DİA* 11 (İstanbul, 1995)
- Tokluoğlu, Faik, *Tire* (Tire: Şehir Matbaası,1964)
- Türkiye'de Vakıflar ve Abideler ve Eski Eserler III; IV,*(Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü,1983)
- Tolmacheva, Marina, "Female Piety and Patronage in the Medieval Hajj", *Women in the Medieval Islamic World* içinde,ed. Gavin R. G. Hambly, (New York: St. Martin's Press, 1999)
- Uluçay M. Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu,1980)
- Manisadaki Saray-ı Amire ve Şehzadeler Türbesi* (İstanbul; Resimli Ay Matbaası, 1941)
- Ülken Hilmi Ziya, *Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği V.D*, IX, (1971)
- Ünver, A. Süheyl, *Hızır Bey Çelebi, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul: Numune Matbaası, 1944)
- Wolper, Ethel Sara, "The Politics of Patronage:Political Change and The Construction of Dervish Lodges in Sivas", *Muğarnas*, 12 (1995)
- Yaşamlarıyla ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi* (İstanbul: Y KY,1999)
- Yaşar, Hüseyin H., *Amasya Tarihi*, (Ankara; Amasya Belediyesi Kültür Yayınları,1986),v;1
- Yüksel, İhsan Aydın, *Osmanlı Mimarisinde II. Beyazid ve Yavuz Selim Devri:1481-1520* (İstanbul: İstanbul Fethi Cemiyeti,1983).
- Yürekli, Zeynep, "The Sufi Convent of Sokullu Mehmed Pasha in İstanbul".*Muğarnas*, 20 (2003)
- Zachariadou, Elizabeth A. , (ed.) *Osmanlı Beyliği 1300-1389* (İstanbul: Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı)

Kısaltmalar

DİA İslam Ansiklopedisi (Diyanet İşleri Bakanlığı)

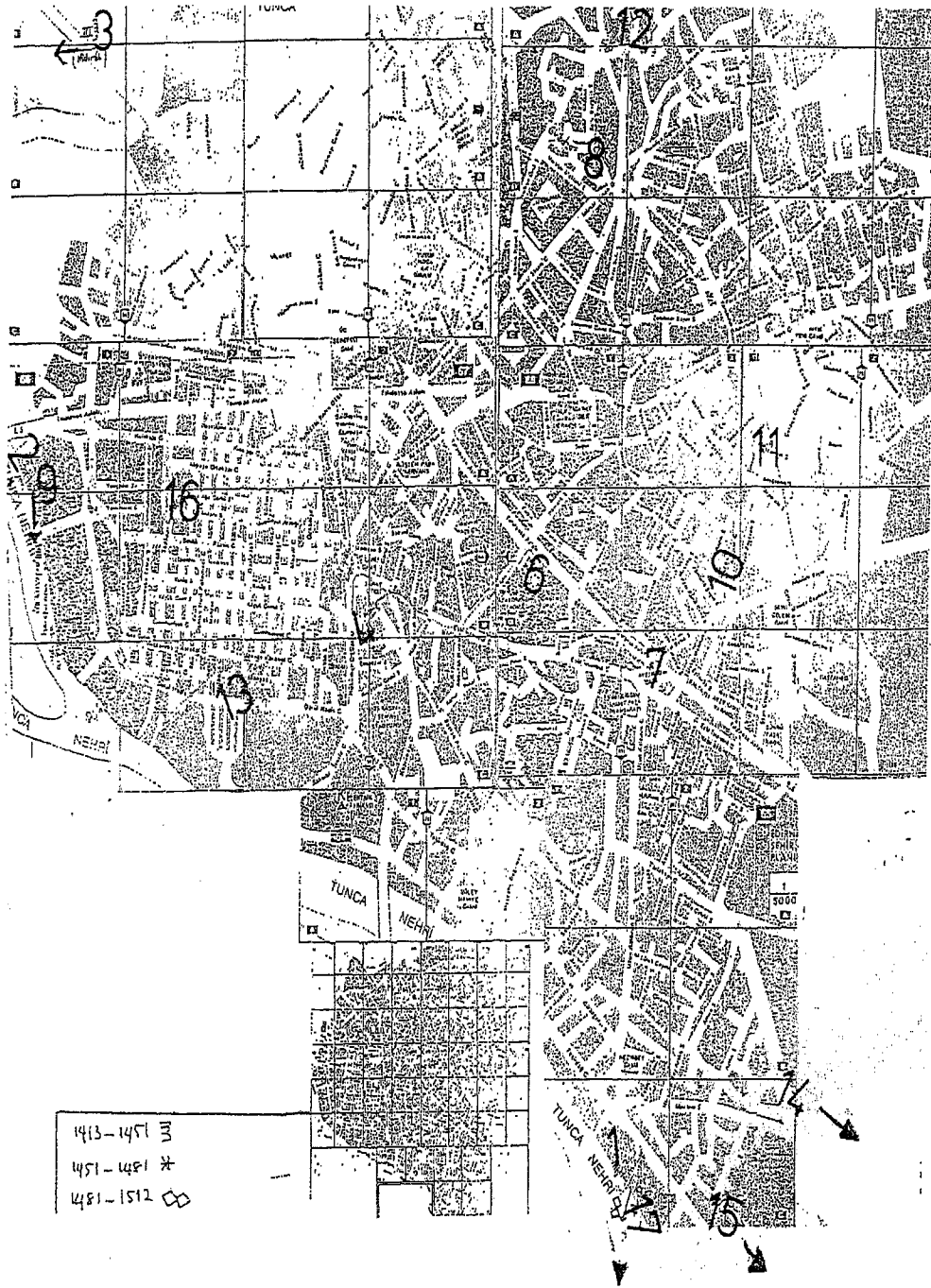
E.I Encyclopaedia of Islam

İ.A. İslam Ansiklopedisi

V.D Vakıflar Dergisi

VGMA Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

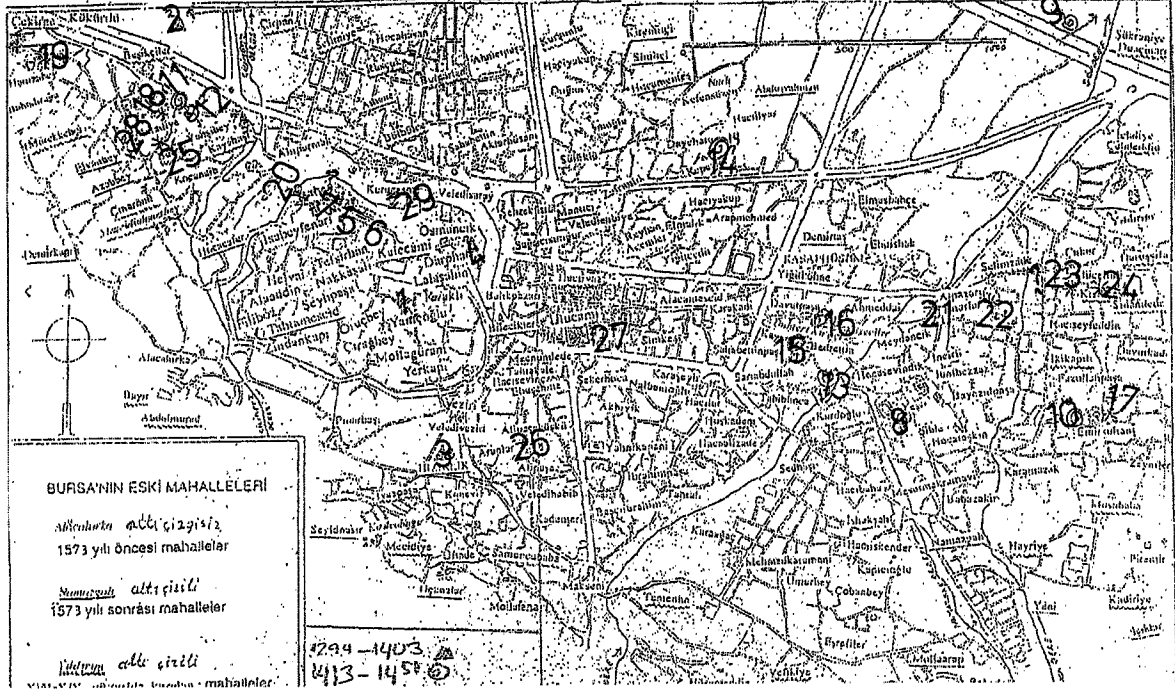
TSAE Topkapı Sarayı Arşivi, Evrak

Şekil 1:Edirne Kent Planı: Erken Osmanlı Devleti'nde Kadınların İnşa Ettirdiği Binalar (Kentin Planı Ratip Kazancıgil, Edirne Mahalleleri Tarihçesi 1529-1992 [İstanbul:1992]'den alınmış ve kadınların binaları yerleştirilerek yeniden düzenlenmiştir.)

Edirne'de Kadınların Binaları (1299-1403)

- 1-Bezirci Hatun Mescidi 2- Zen-i Saruca Mescidi 3- Tur Paşa Hatun Camii 4-Fatma Hatun Camii
 5-Selçuk Hatun Mescidi 6- Sitti Sultan Camii 7- Ayşe Kadın Camii 8- Gülbahar Hatun Camii 9- Selçuk Hatun Mescidi
 10- Zen-i İbrahim Paşa Camii 11- İbrahim Paşa Hamamı 12- Daye Hatun Camii (II. Mehmet 'in dayesi)
 13- Daye Hatun Kervansarayı 14- Daye Hatun Hamamı (Çorlu'da) 15- Fatma Hatun Mescidi (Malkara'da) (1481-1503)
 16- Kazasker Hamamı 17- Ayşe Hatun Mektebi ve Mescidi

Şekil 2: Bursa Kent Planı: Erken Osmanlı Devleti'nde Kadınların Bursa'da İnşa Ettirdiği Binalar (Kentin Planı Raif Kaplanoğlu. Bursa'da Yer Adları Ansiklopedisi [İstanbul:1996]'dan alınmış ve kadınların binaları yerleştirilmiştir.)

Bursa'da Kadınların Binaları (1299-1403)

- 1- Nilüfer Hatun Tekkesi 2-Nilüfer Hatun Türbesi 3-Hıdırlık Mescidi
- 4- Zarbhanne Mescidi (Büyük olasılıkla surların içinde bulunmaktaydı.) 5- Gülçiçek Hatun İmaret 6-Gülçiçek Hatun Türbesi (1413-1451)
- 7- Gülçiçek Hatun Medresesi 8- Devlet Hatun Türbesi 9- Hatice Hatun Mescidi 10- Hundi Hatun Zaviyesi,
- 11- Hatuniye Türbesi 12- Hatuniye Mektebi 13- Selçuk Hatun Mescidi 14- Daye Hatun Mescid (I. Mehmed'in dayesi)
- 15- Hafsa Hatun (Bedrüddin Mescidi) 16- Kirişi Kızı Mescidi (1451-1481)
- 17- Hatice (Hanım) Sultan Mektebi 18-Ebe Hatun Kümbet 19- Mıhraplı Köprü 20- Selçuk Hatun Tabhanesi
- 21- Sitti Hatun (Kanberler) Mescidi (Oruç Bey'in kızı) 22- Sitti Hatun (Kanberler) Mektebi
- 23- Fatma Hatun Mektebi (Muallimhanesi**) 24- Fatma Hatun Mescidi 25- Gülşah Hatun Türbesi
- 26- Duhteri Şeref Mescidi (1481-1512)
- 27- Şehzade Hundi Hatun Muallimhanesi **(Mektebi) 28- Şirin Hatun Türbesi 29- Aynışah Hatun Mektebi

Şekil 3: İstanbul. Kent Planı: Erken Osmanlı Devleti'nde Kadınların Bursa'da İnşa Ettiği Binalar (Kentin Planı Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu* [Ankara: 1958]' den alınmış ve yeniden düzenlenmiştir.)

İstanbul'da Kadınların Binaları

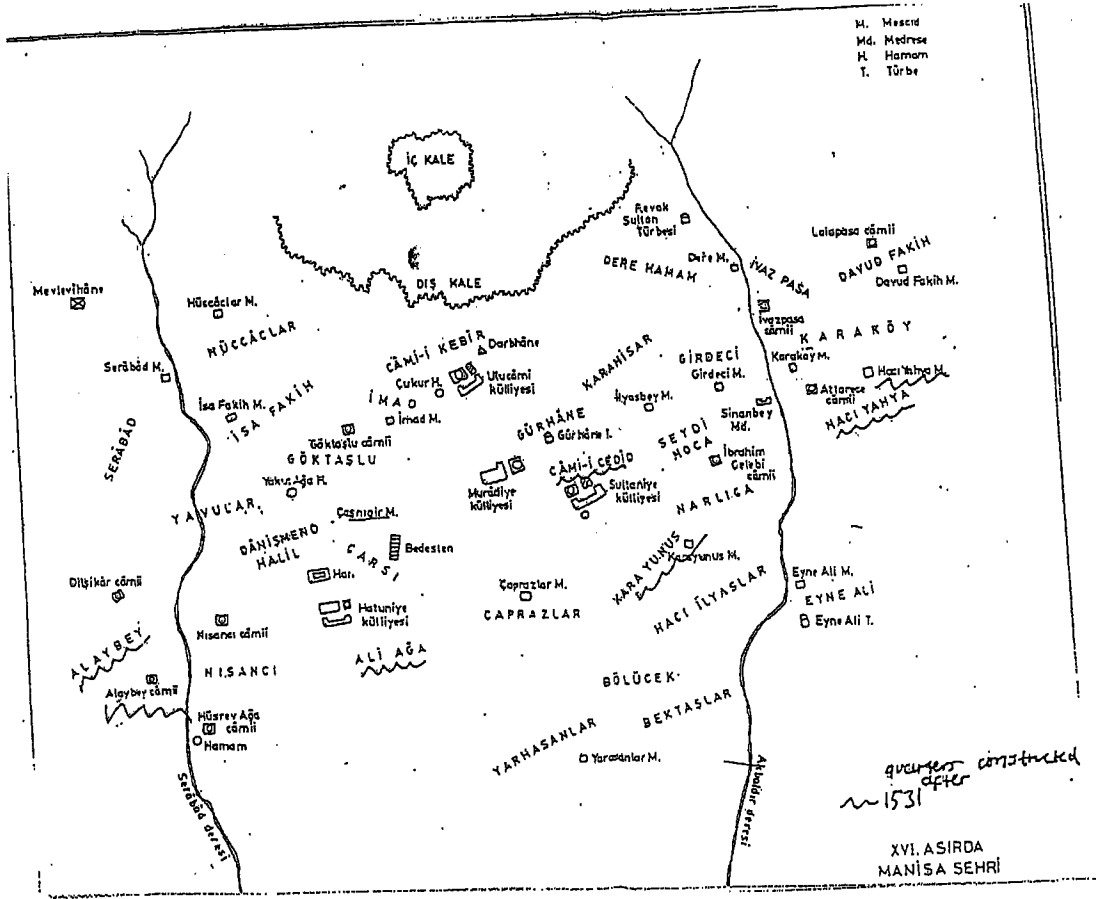
(1451-1481)

1-Daye Hatun Camii 2-Daye Hatun Mescidi 3- Daye Hatun Türbesi 4- Gülbahar Hatun Türbesi 5-*Hızır Bey Camii? Hacı Hatun Camii? 6-Hacı Kadın Hamamı 7-Keyci Hatun Mescidi 8-Selçuk Hatun Mescidi 9-Hacı Kadın Camii 10-*Mihrinaz Hatun Mescidi (Karagümrik'de)

(1481-1512)

11-*Asude Hatun Hamamı (Mevlana Gurani Mahallesi'nde. II.Mehmed devrinde aynı isimle bilinen üç mahalle vardı.) 12-Asude Hatun Mektebi 14-Aişe Hatun Muallimhanesi** 15-Aişe Hatun Muallimhane** (Mahmud Bey'in kızı) 16-Aynışah Hatun Mektebi (II: Bayezid'in torunu) 17-*Hani Hatun Muallimhanesi** 18-Hatice Hatun Külliyesi (Edirnekapı yakınlarında bir mescidi, mektebi ve hamamı vardı. Büyük olasılıkla bunlar bir külliyeinin parçalarını oluşturuyordu.) 19-Melek Hatun Mescidi 20-Selçuk Hatun Hamamı 21-*Kumru Hatun Muallimhanesi** (*Bu binaların yerleri belirlenememiştir.)

(** Erken Dönemde Osmanlı Devleti'nde mektep ve muallimhane aynı işlevi yapan kurumlardır.)

Şekil 4: 16. yüzyılda Manisa kent planı (Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazısı*, [Ankara 1989]'dan alınmıştır).